

made on the present-day importance of the legal deposit in its bibliographic, statistical and archival context.

The author of the article reviews the history of the development of the legal deposit in Lithuania. More detailed analysis is offered on the latest relevant legislation now in force, i.e., the enactments of the Government of the Republic of Lithuania dated November 22, 1996 and April 10, 1997 regarding the delivery of the legal deposit copies to the designated institutions. The article stresses that the regulation of 1996 has extended the concept of the legal deposit, covering not only printed materials, but sound and electronic documents as well. Based on the aforementioned enactment, the order of the distribution of the legal deposit copies has been changed: legal deposit copies to the authorized lib-

raries indicated in the ruling are submitted to the libraries not by the printers, but by the publishers.

The author of this article shares her opinion on the problems, which arose to employees of the Legal Deposit Department of the Centre of Bibliography and Book Science due to the latter modification in the procedure of the receipt and control of the deposit copies. Against this background, the difficulties of the staff members of this Department in tracing the books and publishers, who do not always recognize the importance of the legal deposit in supplying the libraries with the documents published are also indicated. Some observations concerning the changes in the publishing scene of the country during the last years are presented in the article.

UDK 002.2(474.5)(091)

Lietuvos nacionalinės spaudos archyvas - visuotinės bibliografinės apskaitos pagrindas

Enrika RAČKOVSKA

Bibliografijos ir knygotyros centras, K. Sirvydo 4, 2600 Vilnius

Spauda - kiekvienos šalies ir tautos kultūros sudėtinis elementas, atspindintis žmonių kūrybinės veiklos rezultatus visose gyvenimo srityse, informuojantis apie tautos praeitį ir dabartį. Esant didelei spaudinių gausybei ir įvairovei būtina nuosekliai ir kasdien juos registruoti, sisteminti ir pateikti informaciją vartotojui. Tą darbą atlieka bibliografija, kuri yra ir nacionalinės spaudos praeities liudytoja. Šis liudijimas ypač svarbus, kai dokumentai yra žuvę. Pavyzdžiui, išlikę Aleksandrijos bibliotekos katalogo fragmentai suteikia žinių apie garsiosios bibliotekos fondą. Tačiau būtų nepalyginamai naudingiau, jeigu būtų išlikę patys dokumentai, o ne tik jų antrašės¹. Taigi bibliografinė apskaita nepakeičia pačių spaudos dokumentų, kurių pagrindu rengiami įvairiausi katalogai, spaudinių sąrašai, bibliografijos darbai. Visų bibliografijos darbų rengimo pagrindas yra kruopščiai, išsamiai ir tvarkingai sukauptas bei gerai sutvarkytas nacionalinės spaudos fondas - archyvas. Kiekvienos tautos užduotis - išsaugoti savo archyve spaudinį, kuris yra užregistruotas ir aprašytas bibliografijos darbuose.

Nacionalinės spaudos archyvas Lietuvoje pradėtas kaupti 1945 metais. Tų metų kovo 29 d. vyriausybės nutarimu buvo įkurta Knygų rūmai (nuo 1992 m. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras), kurių pagrindinis uždavinys - kaupti ir saugoti nacionalinės spaudos produkciją. Vykdydami nutarimą, Knygų rūmai ėmėsi kurti Respublikinę spaudinių saugyklą - nacionalinės spaudos archyvą, t.y. rinkti ir saugoti visų spaudinių, išleistų Lietuvoje nuo spaudos atsiradimo, komplektą; taip pat užsienyje išleistus spaudinius lietuvių kalba ir užsienyje išleistus spaudinius apie Lietuvą, vadinamus lituanika.

Prie Respublikinės spaudinių saugyklos 1946 m. formuojamas skyrius, pavadintas Lietuviškųjų ir lituaninių spaudinių saugojimo skyriumi. 1992 m. jis tapo Nacionalinės spaudos archyvo ir saugyklos skyriumi, kurio pagrindinė funkcija - kaupti, tvarkyti ir saugoti Lietuvos dokumentų, kurių tiražas didesnis negu 25 egzemplioriai, archyvą.

Nuo įkūrimo dienos Knygų rūmams suteikta teisė gauti (prireikus - išreikalauti) po du kiekvieno Lietuvoje išleisto spaudinio (knygos, brošiūros, vaizdinių, kartografinių, natų leidinių, smulkaus spaudinio bei peri-

odinio leidinio) privalomuosius egzempliorius. Priėmus spaudinių privalomojo egzemplioriaus siuntimo įstatymą, atsirado sąlygos kaupti valstybinį archyvą - bibliografinės apskaitos pagrindą.

Nuo 1946 m. sausio mėnesio iki šios dienos reguliariai gaunamas nemokamas privalomasis egzempliorius. Nuo 1997 m. gaunami ir dokumentai, leidžiami netradicinėse laikmenose (garso, vaizdo, elektroniniai). Iki 1999 m. sausio mėnesio privalomojo egzemplioriaus pagrindu Nacionalinės spaudos archyve sukaupta, sukataloguota ir padėta saugojimui 3 191 700 dokumentų (po 2 egzempliorius). Pirmieji egzemplioriai skirti nuolatiniam saugojimui. Jie kaip archyviniai dokumentai saugomi kartoninėse dėžutėse, jais leidžiama pasinaudoti tik išimties atvejais. Griežti apribojimai sietini su spaudinių išsaugojimu. Dauguma dokumentų pagaminta iš neilgamžių popieriaus rūšių, todėl jie greitai sensta.

Nacionalinės spaudos archyve sukauptas unikalus turtas - daugiau negu 262 000 egzempliorių knygų, natų, kartografinių, meno bei kitų spaudinių ir 3244 pavadinimai periodinių leidinių, išleistų Lietuvoje iki 1945 m. įvairiomis kalbomis. Šiuos spaudinius sukaupti buvo ypač sunku, darbuotojai tam skyrė daug jėgų ir pasišventimo. Per Antrąjį pasaulinį karą ir pokario metais bibliotekų fondai patyrė didelių nuostolių. Karo keliuose dingusių bibliotekų turtų teko ieškoti labai sunkiomis sąlygomis. Pirmieji Knygų rūmų darbuotojai, vadovaujami direktoriaus A. Ulpio, jau 1946 m. važinėjo po Lietuvą ir rinko beglobes knygas bei kitus spaudinius, laikinai saugotus įvairiose įstaigose ir organizacijose. Daug spaudinių tuomet buvo priglauta miestų ir apskričių vykdomųjų komitetų kultūros ir švietimo skyriuose. Lietuvos bibliotekos buvo informuotos apie nacionalinės spaudos kaupimo darbą, t.y. Respublikinės spaudinių saugyklos formavimą. Pavyzdžiui, viename rašte Lietuvos mokslų akademijos prezidentui buvo rašoma, kad Knygų rūmai komplektuoja lietuviškų, lituaninių bei Lietuvos teritorijoje išleistų knygų ne lietuvių kalba ir periodikos saugyklą-biblioteką, todėl prašoma perduoti Knygų rūmams Mokslų akademijai priklausančių bibliotekų dubletus mainais už Mokslų akademijai reikalingas knygas. Daug senų leidinių pirkti iš Centrinės valstybinės bibliotekos Kaune.

Knygų rūmuose esantys archyviniai dokumentai rodo, kokiais tempais buvo renkamos knygos. Knygų „rinkėjai“ važinėjo po Ukmergės, Panevėžio, Utenos, Švenčionių, Klaipėdos, Rokiškio apskritis. Ten jie apsilankė kultūros ir švietimo, liaudies švietimo bei žemės ūkio skyriuose, Vidaus reikalų ministerijos poskyriuose, redakcijose, spaustuose. Daugiausia spaudinių surasta, tarpininkaujant apskričių vietos valdžios atstovams. Nemažai spaudinių buvo surinkta mažuose miesteliuose. Pavyzdžiui, 1948 m. iš Palangos buvo atvežti 1572, iš Endriejavo - 742, iš Priekulės - 400, iš Lentvario - 252, iš Onušio - 150 egzempliorių. Spaudiniai buvo renkami ir Vilniuje. Daug jų gauta iš 1-osios berniukų ir Lenkų gimnazijų, Švietimo ministerijos, Vidaus reikalų ministerijos, Centrinio archyvo, Universiteto bibliotekos bei įvairių kitų bibliotekų. Iš Žydų muziejaus gauta 2000 knygų lietuvių kalba, už kurias Knygų rūmai iš savo fondų įsipareigojo perduoti muziejui tokį pat skaičių dubletinių judaikos knygų. Iš viso 1948 m. surinkti 111 254 egzemplioriai spaudinių.

Knygų paieškų ekspedicijos 1949 m. vyko toliau. Per metus aplankytos šios apskritys ir rajonų centrai: Kauno - 6 kartus, Ukmergės - 4, Šiaulių, Raseinių, Utenos, Kelmės po 3, Rokiškio, Kėdainių, Jurbarko, Panevėžio, Širvintų, Telšių po 2, Klaipėdos, Tauragės, Šilutės, Lazdijų, Kupiškio, Alytaus, Zarasų, Kaišiadorių - po kartą. Apskirtyse tuo metu ypač didelę paramą teikė mokytojai, kurie kartu su mokiniais nurodydavo vietas, kuriose būta spaudinių. Daug knygų ir periodikos atvežta iš apskričių viešųjų bibliotekų. Tais pačiais metais Vilniaus mieste surinkta 205 170 spaudinių: iš M. Šlapelienės knygyno, Žydų muziejaus, Lietuvos geležinkelių valdybos archyvo ir kt. Spaudinių ieškota ne tik Lietuvoje, plėsti mainų ryšiai su didžiosiomis Rusijos bibliotekomis, Baltarusijos, Estijos, Latvijos, Ukrainos knygų rūmais - ieškota ten lietuviškų bei su Lietuva susijusių knygų. Spaudinių paieška vyko ir 1950-1951 m., tačiau jau lėčiau. 2714 numerių periodikos parvežta iš Kretingos, 5100 numerių iš Šiaulių, Telšių ir Joniškio. 1951 m. lankytasi Ukmergėje, Panevėžyje, Radviliškyje, Telšiuose, Plungėje, Kretingoje. Paieškų sėkmė priklausė nuo ieškančiųjų apskrumo, sugebėjimo užmegzti ryšius ne tik su įstaigomis, bet ir su knygų kolekcionieriais. Surenkamų spaudinių kiekis ypač padidėjo po skelbimų spaudoje. Pavyzdžiui, 1950 m. atsiliepdama į skelbimą, J. Naruševičiūtė iš Kauno pasiūlė pirkti 6 unikalias lietuviškas knygas. P. Dainauskas 1951 m. padovanojo Knygų rūmams knygų iš asmeninės bibliotekos. Tais pačiais metais Knygų rūmų globon senas knygas perdavė Vilniaus lombardas. Daug spaudinių, neatitikusių viešosios bibliotekos profilio, gauta iš Šiaulių viešosios bibliotekos.

Spaudinių paieškų ekspedicijos vykdavo ir vėlesniais metais. 1968 m. Klaipėdos krašte įsigyta labai retos periodikos. Nuolat buvo palaikomi glaudūs ryšiai su antikvariniais knygynais bei knygų kolekcionieriais ir pagal sudarytą dezideratų kartoteką atsirenkami ir įsigijami pasiūlyti pirkti reti leidiniai².

Daugelį metų vykusi spaudinių paieška ir jų komplektavimas davė gerų rezultatų. Nacionalinės spaudos archyve saugoma 112 unikalių XVII-XIX a. lietuviškų knygų. Fonduose yra tokios retos knygos, kaip 1600 m. M. Rejaus „Postilės“ vertimas, 1691 m. „Rituale Sacramentorum“ su lietuviškais religinių apeigų tekstais, 1735 m. J. Berento „Biblijos“ vertimas, 1790 m. „Mokslas skaitima raszta lietuwiszka diel mazu wayku kuremi padieiti ira wisoki mokslay krykscioniszki, ...“.

Paieškų būdu sukomplektuota 15 450 egzempliorių knygų ir 305 pavadinimų periodiniai leidiniai, publikuoti Lietuvoje hebrajų ir jidiš kalbomis. Tarp jų yra nemažai vertingų ir unikalių leidinių, pavyzdžiui, Ioelio Iehošua Hešelio „Ateret Iehošua“ („Jehošua karūna“), išleista 1799 m., tai 1-asis leidimas, Eljahu ben Šelomo Zalmano (Vilniaus Gaono) „Peruš al agadot“ (traktatas), išleista 1800 m., Iakovo Chajimo Fainišo „Zera Iakov“ („Jokūbo palikuonys“) - 1800 m., „Mordchai un Ester“ - 1828 m. ir kt.

Žinia apie vertingas judaikos knygas, periodiką, Toras bei YIVO instituto dokumentus, surastus tvarkant Šv. Jurgio bažnyčią, sukėlė ažiotažą tarp pasaulio žydų bendruomenių, kuris nesibaigia iki dabar. Kiek aukštų pareigūnų, delegacijų iš įvairiausių pasaulio šalių aplankė Bibliografijos ir knygotyros centrą, speciali statistika nebuvo vedama, tačiau apibendrinus tokių lankytojų skaičių galima būtų tvirtinti, kad jis prilygtų gerai lankomam muziejui. Šio susidomėjimo priežastis, matyt, slypi daug giliau nei žydų bendruomenių noras susigrąžinti „savo“ spaudinius, saugomus Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fonduose. Iki šiol taip ir neaišku, kurios gi šalies žydų bendruomenei šie spaudiniai „priklauso“ labiau - Izraelio, JAV, Švedijos ar kurios kitos. Mums atsakymas labai aiškus. Remiantis Lietuvos Respublikos kilnojamojų kultūros vertybių apsaugos įstatymu (1996 01 23, Nr. I-1179) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu „Dėl kilnojamojų kultūros vertybių ir antikvarinių daiktų įvežimo į Lietuvos Respubliką ir išvežimo iš Lietuvos Respublikos tvarkos“ (1996 06 25, Nr. 750), visi dokumentai, sukaupti Bibliografijos ir knygotyros centre, yra kultūros paveldo dalis ir saugomi archyvo funkcijas vykdančioje Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Įstatymai ir nutarimai nurodo, kad archyviniai dokumentai yra Lietuvos Respublikos nacionalinis turtas, kurio negalima išvežti, atiduoti, parduoti. Viena pagrindinių Nacionalinės spaudos archyvo funkcijų ir yra tinkamai išsaugoti ateities kartoms visą šių archyvinių dokumentų komplektą.

Be šios pagrindinės funkcijos, Nacionalinės spaudos archyvas yra labai svarbus ir bibliografinių darbų sudarymui. Pagal Visuotinės bibliografinės apskaitos programą Nacionalinės spaudos archyvas yra visuotinės bibliografinės apskaitos pagrindas, garantuojantis informacijos tikslumą, išsamumą bei patikimumą³.

Nacionalinės spaudos archyvas buvo patikimas pagrindas, rengiant retrospektyviosios bibliografijos leidi-

nus: „Lietuvos bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba“, „Lietuvos TSR spauda. Valstybinė suvestinė bibliografija“ (t. 1-3) ir kontrolinius sąrašus „Knygos lietuvių kalba“ bei „Lietuviški periodiniai leidiniai, 1823-1940“. Savo funkcijas jis vykdo ir rengiant valstybinės cinamosios bibliografijos „Bibliografijos žinios“ leidinius bei bibliografijos duomenų bazes.

1992 m. kovo 27 d. Lietuvos kultūros ir švietimo ministro įsakymu Nr. 375 Lietuvos knygų rūmai buvo reorganizuoti į Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centrą. Pagrindinis reorganizavimo tikslas - panaikinti valstybinės ir lituaninės spaudos kaupimo ir archyvinio saugojimo funkcijų dubliavimą (iki 1992 m. tokius archyvus kaupė abi šios įstaigos). 1992 m. birželio mėnesį buvo parengti valstybinio šalies archyvo reorganizavimo nuostatai, pagal kuriuos archyvinio saugojimo funkcijas pasiskirstė Bibliografijos ir knygotyros centras ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanistikos skyrius.

Bibliografijos ir knygotyros centro Nacionalinės spaudos archyve formuojama pilniausia Lietuvos dokumentų pavyzdžių saugykla, kurioje saugomas valstybės dokumentų archyvas (Lietuvoje publikuoti visų rūšių lietuviški ir kitakalbais dokumentai nuo seniausių laikų iki šių dienų ir lietuviški spaudiniai, publikuoti užsienyje iki 1945 m., kurie reikalingi nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos rengimui).

Einamųjų metų dokumentai kaupiami privalomojo egzemplioriaus būdu - kiekvieno dokumento po 2 egzempliorius. Vienas jų archyvinis - pagrindinis saugomas Bibliografijos ir knygotyros centro Nacionalinės spaudos archyve, o antrasis (be smulkių spaudinių) - atsarginis - archyvo apsaugos tikslu depozito teisėmis saugomas Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje.

Valstybinių ir užsienyje publikuotų spaudinių iki 1945 m. trūkumai nuolat papildomi per Komplektavimo skyrių. Leidiniai, publikuoti užsienyje įvairiomis kalbomis, bet savo turiniu ar autoryste susiję su Lietuva, vadinami lituanika, bei lietuviški leidiniai, leisti užsienyje po 1945 m., perduodami saugoti Lituanistikos skyriui.

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje Knygų rūmai pradėjo tvarkyti rezervinį fondą, saugomą Šv. Jurgio bažnyčioje. Dalis tarpukario Lietuvoje publikuotų knygų ir periodikos dubletų buvo sukomplektuota bei pasiūlyta pirmiausia miestų, vėliau rajonų bibliotekoms. Reorganizavus Knygų rūmus į Bibliografijos ir knygotyros centrą, šis darbas dar labiau suintensyvėjo. Toliau tęsiant darbą su rezerviniu fondu, trūkstamais leidiniais buvo papildyti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fondai. Pavyzdžiui, nuo 1993 m. Komplektavimo skyrius atsirinko 13 347 tarpukario Lietuvoje leistas knygas bei 15 628 žurnalus. Į mainų ir atsarginį fondą perduota 230 433 knygos ir 20 188 žurnalai. Bendradarbiauta su 30 šalies bibliotekų, 6 muziejais, 3 universitetais, kurie atsirinko 13 970 tarpukario knygų, 42546 žurnalus ir daugiau negu 4 000 komplektų pokario laikraščių, leistų Lietuvoje, dubletų.

Daug padaryta ir tvarkant rezerviniame fonde esančias knygas įvairiomis užsienio kalbomis, išleistas ne Lietuvoje. Sukataloguota ir sutvarkyta 76 000 knygų, iš kurių 8740 atrinkta Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fondams. Surinkta iš įvairių bažnyčios vietų meno, natų, kartografinių spaudinių, rankraščių (tarp jų 364 Toros) ir perduota į atitinkamus skyrius. 1998 m. sausio mėnesį, tvarkant Šv. Jurgio bažnyčioje esantį rezervinį fondą, už Didžiojo altoriaus rastas (aiškiai paslėptas) rudos spalvos aplankas, kuriame įdėtas XIX a. prancūzų litografijų rinkinys. Rinkinyje daugiau negu 200 vienspalvių ir spalvotų apaštalių, šventųjų, kankinių ir kt. atvaizdų. Šis aplankas kartu su kitais meno leidiniais perduotas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Meno skyriui. Tų pačių metų rugpjūčio mėnesį rinkinys buvo eksponuojamas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje surengtoje parodoje „Šventieji vienuoliai“. 10 186 retos XVII-XVIII a. knygos ne lietuvių kalba perduotos Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Senų ir retų knygų skyriui.

Kaip jau minėta, tvarkant sovietinius laikraščius, patalpintus bažnyčioje, buvo atrasti paslėpti nuo sunaikinimo prieškarinio žydų instituto Vilniuje YIVO archyvo dokumentai (173 dėžės). Šios dėžės su dokumentais perduotos Lietuvos centriniam valstybės archyviui. Atrasta paslėptų po tarpukario lietuviškais laikraščiais ir pavienių judaikos laikraščių, leistų Lietuvoje, numerių, kuriais papildyta net 171 komplektas. Tai labai svarbu judaikos periodikos mikrofilmavimo darbu, vykdomam pagal 1995 m. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos sudarytą sutartį su JAV Kongreso biblioteka dėl judaikos periodikos mikrofilmavimo. Galima pasidžiaugti, kad judaikos spaudinių (ypač periodikos) esame turtingesni už kitas Lietuvos bibliotekas. Dėl to parodoms iš Bibliografijos ir knygotyros centro skolinami judaikos spaudiniai. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos ir JAV žydų genocido (holokausto) memorialinis muziejus 1996 m. pasirašė paskolos sutartį dėl leidimo depozito teisėmis Vašingtone rengiamoje parodoje eksponuoti 1940 m. Kaune jidiš kalba leisto laikraščio „Dos Vort“ numerį. Jis bus eksponuojamas iki 2000-ųjų metų. Vilniaus Gaono jubiliejinei parodai, veikusiai Vilniuje 1997 m. rugsėjo ir spalio mėnesiais Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, paskolinti 54 leidiniai, vėliau ši paroda buvo perkelta į Vokietiją.

Rezerviniame fonde peržiūrėta daugiau negu 11 000 ne Lietuvoje publikuotų judaikos knygų, kurios paskirstytos pagal hebrajų ir jidiš kalbas. Dabar šios knygos kataloguojamos ir tvarkomos. Tvarkant knygas (ypač hebrajų kalba), aptinkama, kad daug jų savo turiniu ar autoryste yra susijusios su Lietuva. Daugiau negu 3500 komplektų ne Lietuvoje publikuotos judaikos periodikos dar laukia eilės tvarkymui rezerviniame fonde.

Apibendrinami rezervinio fondo tvarkymo darbus, galime pasidžiaugti, kad per nepilnus šešerius metus sutvarkyta ar išvežta apie 1,5 milijono įvairių rūšių doku-

mentų. Tai padaryta Bibliografijos ir knygotyros centro Nacionalinės spaudos archyvo ir Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Komplektavimo skyriaus darbuotojų didelio ir įtempto darbo dėka.

¹ Бодике М. Национальная библиография как свидетель национальной памяти // Международная каталогизация : дайджест зарубежной прессы. - Москва, 1994. - Вып. 1, p. 14-20.

² Račkovska E. Respublikinės spaudos saugyklos susiformavimas // Iš bibliografijos aruodų. - Vilnius, 1985. - P. 13-20.

³ Varnienė R. UBCIM programa // Bibliografijos žinios'94 : straipsnių rinkinys. - Vilnius, 1995. - P. 13-34.

Summary

Lithuanian National Press Archive as the Basis of the Universal Bibliographic Control

Enrika RAČKOVSKA

National Press Archive has been accumulated since 1945 in Lithuania. By March 29 decision of that time government Lithuania's Book Palace was founded, that was reorganized to the Centre of Bibliography and Book Science of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania in 1992. Accumulation and preservation of national documents of all kinds from the olden times up to nowadays are the main functions of the Centre.

Since January, 1946 up to now legal deposit copies of publications of all sorts issued in the Republic and documents since 1997, issued in nontraditional files, i.e. audio-visual and electronic documents are received regularly. On the basis of legal deposit copy 3 191 700 documents (two copies of every document) were accumulated at the National Press Archive in 1945-1998.

During post-war hard times difficult conditions over

200 000 copies of books, notes, cartography, publications on art, etc., as well as 3244 titles of periodical publications issued in Lithuania till 1945 were accumulated. In the Centre of Bibliography and Book Science 112 unique Lithuanian books of the XVIIth-XIXth centuries are preserved.

Due to thorough examination the collection of 15 633 copies of books and 305 titles of serial publications in Hebrew and Yiddish published in Lithuania have been made up.

The main function of the National Press Archive is exhaustive and proper preservation of archival documents collection for future generations. In addition to that the press archive is the background for the national current and retrospective bibliography.

UDK 002.2(474.5)

Archyvinių dokumentų kolekcijos iš Bibliografijos ir knygotyros centro rezervinio fondo (Šv. Jurgio bažnyčioje)

Jolita STEPONAITIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, 2600 Vilnius

Dar 1995 m. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (LNB) Rankraščių skyriui iš Bibliografijos ir knygotyros centro (BKC) saugyklų perduota daug triukšmo spaudoje sukėlusios Torų kolekcija. Tai buvo tik didelio darbo - neaprašytų ir netyrinėtų dokumentų pėrėmimo ir tvarkymo - pradžia. Per pastaruosius trejus metus LNB Rankraščių skyrius pasipildė daugiau kaip 3000 laikinųjų saugojimo vienetų būtent iš šių saugyklų (pagal Rankraščių skyriuje galiojančią tvarką naujai priimti, neaprašyti ir nesuinventorinti dokumentai formuojami į laikinuosius saugojimo vienetus). Šiuos laikinuosius apskaitos vienetus aprašius ir išnagrinėjus, skyriuje saugomų skaitytojams prieinamų dokumentų skaičius labai padidės.

Praėjo beveik pusė amžiaus nuo tų laikų, kai į Šv. Jurgio bažnyčią buvo vežami ir kraunami neregistruoti ir neaprašyti archyviniai dokumentai. Užrašai ant aplančių liudija, kad buvo bandoma, gal ir ne vieną kartą, juos aprašyti ar surūšiuoti. Galime tik pasidžiaugti, kad jie sulaukė šių dienų, kad dauguma yra pakankamai geros būklės ir jų nereikia restauruoti.

Didžiausia dalis į minėtą saugyklą patekusių dokumentų - tai Vilniaus regione susiformavę reikalų raštai: Vilniaus vyskupystės institucijų, Vilniaus mieste veikusio švietimo ir visuomeninių organizacijų, knygynų, Vilniuje ir jo apylinkėse gyvenusių ir dirbusių žymių žmonių, dvarininkų archyvai ir jų fragmentai. Yra keletas rankraštinio religinio turinio knygų su Marijampolės marionų vienuolyno, Plungės bibliotekos antspaudais. Stambesnius archyvinių dokumentų fondus aptarsime išsamiau.

Peržiūrėjus iš saugyklų priimtus dokumentus, buvo nutarta dar kartą išanalizuoti ir suformuoti į laikinuosius fondo apskaitos vienetus senuosius XVI-XIX a. reikalų raštus. Taip sudarytas Vilniaus kapitulos fondas (F 190). Tai 1543-1896 m. dokumentai, parašyti lotynų, kanceliarine slavų, lenkų, rusų kalbomis. Dokumentai labai įvairūs, bet gali būti, kad dalis jų prie Kapitulos archyvo pateko atsitiktinai (pavyzdžiui, Vilniaus Šv. Jokūbo, Savičiaus ligoninių, privačių gydytojų, miesto policijos valdybos išduoti mirties liudijimai, leidžiantys laidoti Bernardinų kapinėse). Fonde daugiausia dokumentų, susijusių su pranciškonų vienuolijos reikalais, prade-

dant Lietuvos didžiojo kunigaikščio Augusto II, valdžiusio 1697-1706 ir 1709-1733 m., raštais pranciškonų vienuolynams. Išskirtini išrašai iš Vilniaus, Trakų, Smolensko pavičių ir vaivadijų Žemės ir Pilies teismų, Lietuvos vyriausiojo tribunolo knygų, pranciškonams priklaususių žemių ribų aprašymai, teismų procesuose naudotų dokumentų sąrašai, teismų sprendimai. Daugiausia teismų vykdavo dėl žemių, todėl visi šie dokumentai ir buvo reikalingi vienos ar kitos pusės tiesai paliudyti. Platus Kapitulos susirašinėjimas - tai Šv. Stanislovo bažnyčios (Katedros) prelatų ir kanauninkų raštai Kapitulai, taip pat Kapitulos raštai Vilniaus pranciškonų, jėzuitų, bazilijonų konventams. Galima paminėti Kapitulos aktą dėl altoriaus dovanojimo Vilniaus katedrai. Į atskiras grupes reikėtų išskirti išrašus iš bažnyčių vizitacijų knygų, Kapitulai priklausančių namų Pilies gatvėje rejestrus, perkamų namų inventorius, išrašus iš Kapitulos knygų dėl Šv. Jono bažnyčios, Kapitulos archyvo dokumentų sąrašus, išrašus iš Kapitulos teismo knygų, Švenčiausios Trejybės bažnyčios dokumentus. Iš pranciškonų vienuolijos dokumentų išskirtini ir bernardinų dokumentai. Tai bernardinų vienuolyno Kenoje dokumentai, žemių ribų aprašymo nuorašai, inventoriai, Bernardinų bažnyčios parapijos įsakymų ir kitų dokumentų registracijos knyga.

XVIII-XIX a. dvarų istoriją tyrinėjantiems mokslininkams bus įdomu susipažinti su Rukonių, Germaniškių, Tauragės dvarų inventoriais, sąskaitomis ir kitais dokumentais, įvairių mokesčių sąrašais. Manytume, kad dėmesio sulauks ir reikalų raštai, susiję su kilmingomis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminėmis (pavyzdžiui, kunigaikščių Oginskių žemių, kuriose stovėjo pranciškonų vienuolynas, dokumentai, Jono Oginskio testamentų kopija, kardinolo Jurgio Radvilos prašymas įtraukti pataisas į III Lietuvos Statutą, Aleksandro ir kitų Sapiegu XVII a. pab.-XVIII a. pr. dokumentai bei Igno Tyzenhauzo XVIII-XIX a. sandūros dokumentai). Beje, dalis šio Vilniaus kapitulos archyvo saugoma Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje. Dar prieš porą dešimtmečių tuometiniai Knygų rūmai perdavė Mokslų akademijai dalį netvarkomų rankraštinio dokumentų. Gali būti, kad tai buvo Kapitulos archyvo dalis.

Išsamiau pristatysime numizmato ir kolekcionieriaus, JAV lietuvių kultūros veikėjo A. Račkaus kolekci-